

Hans Jonsson †

10/6 1928–1/2 2021

Professor Hans Jonsson, förutvarande chef för Svenska Akademiens ordbok i Lund, avled hastigt efter en kort tids sjukdom den 1 februari 2021, 92 år gammal. En stor språkman och lexikograf har gått bort. En betydande livsgärning har avslutats.

Hans Jonsson föddes och växte upp med en två år äldre syster i Åkullsjön i Västerbotten. Föräldrarna var lantbrukare. Under sin uppväxttid fick han hjälpa till med åkerbruk och skogsarbete. Men inspirerad av sin syster började han studera vid Solviks folkhögskola och efter avslutade studier där sökte han in på Spyken i Lund, kom in och tog studenten där på latinlinjen (helklassisk gren) 1949. Därefter följde militärtjänst på infanteriförbandet I 20 (Västerbottens regemente). 1950 skrevs han in vid Lunds universitet. 1953 blev han fil kand., 1954 fil mag., 1958 fil. lic. och 1966 disputerade han i nordiska språk på en avhandling med titeln *Nordiska ord för vattensamling*, ett gediget verk som gav docentkompetens. Den omfångsrika gradualavhandlingen med ett omfattande appellativiskt och onomastiskt material består av två huvudavdelningar, varav den första innehåller fem större ordstudier (*träsk*, *tjärm*, *göl*, *gölpa* och *korra*) med omfattande redogörelse för och diskussion av utbredning(s historia), form(växling), betydelse(utveckling) och etymologi, den andra en betydelsehistorisk översikt (jämte etymologi) över ett stort antal vattensamlingsord som vill visa hur betydelsen 'vattensamling' uppkommit hos nordiska ord. Avhandlingen vittnar om metodisk säkerhet, imponerande etymologisk beläsenhet, självständighet, kritisk skärpa och skarpsinne. Av avhandlingens många värdefulla resultat skall här bara nämnas författarens övertygande uppfattning att *gölpa* sannolikt är en *p*-utvidgning av (stammen i) *göl* och att *träsk* är att fatta som en lokal nybildning av sannolikt ljudhärmande ursprung.

Hans Jonsson blev 1958 anställd vid Svenska Akademiens ordboksredaktion, som ordboksredaktör fram till 1979 och som ordbokschef 1979–1993. Det var här han utförde huvuddelen av sin livsgärning. Hans artiklar i Svenska Akademiens ordbok (SAOB) kännetecknas av etymologisk och semantisk skärpa, stor förtrogenhet med germansk och indoeuropeisk ordbildning, säker analys av äldre språkprov och lysande

formuleringskonst. 1959 trycktes hans första ord (*Rubicon*), det sista parti han utarbetade före sin pensionering 1993 behandlade ordet *stå*. Mellan dessa ord möter man många materialrika och svårbemästrade ordboksartiklar av hans hand, t.ex. *samvete*, *sin*, *ske*, *skär*, adj., *skön*, *slut*, *som*, *spets*, *stark*, *stjärt*. Efter sin pensionering skrev han även partierna *svabb*–*svagdricka*, *svaghet*–*svagla* och verbet *sätta*, v.³, ett ord med omfattande material och komplicerad semantik.

Som chef var han mycket uppskattad. Han hade stor arbetskapacitet. Hans granskning av ordboksartiklarna var skarpsinnig, konstruktiv och stimulerande. Han införde kontinuerliga, protokollförda redaktörs-sammanträden för diskussion eller åtgärd (t.ex. rörande nedskärning av omfånget). Den pedagogiskt upplagda handbok för redigeringen av Svenska Akademiens ordbok, som han 1993 skrev med nytillskott gällande allmänna principer och synsätt (bl.a. rörande ordindelningen och betydelsebeskrivningen), är fortfarande ett oundgängligt hjälpmedel för ordboksredaktionen. Den ersatte den delvis föråldrade och ställvis svårtillgängliga handbok som utarbetats av Ernst Albin Kock som trycktes för internt bruk 1904 och som därefter kompletterats med många tillägg och som på 1950-talet reviderades i form av ett lappmanuskript av ordboksredaktören Anders Sundquist. Under Hans Jonssons cheftid trycktes SAOB-banden 28–31 (Sluvra–Stå). Efter pensioneringen var han också etymologisk fackgranskare till 2002.

Som etymolog blev Hans Jonsson redan tidigt intresserad av laryngalteorin, som är av fundamental betydelse för uppfattningen och tolkningen av framför allt vokalismen i det indoeuropeiska urspråket. Intresset resulterade i boken *The laryngeal theory. A critical survey* (1978), där han redogör för teorins uppkomst och utveckling och med kritisk skärpa granskar de argument som laryngalisterna anfört som stöd för teorin, som i sin mest ursprungliga form framlades 1879 av Ferdinand de Saussure som en ren konstruktion men länge blev obeaktad. Inte förrän lingvisten Jerzy Kuryłowicz 1927 kunde visa att Saussures hypotetiska element bevarats i hettitiska, började teorin accepteras på allvar. Jonssons slutsats är att teorin i sin klassiska form är ohållbar, medan den reducerade laryngalteorin utan att vara klart bevisad är möjlig.

Mot bakgrund av sin erfarenhet som lexikograf skrev Hans Jonsson också en monografi över figuren *metafor* med titeln *Metaforen som semantisk händelse* (2003). Boken består av tre avdelningar. I avdelning I behandlas nyckelbegreppet *lexem* och termen ”semantiska händelser hos *lexem*” (*lexemövergång*, *lexemtänjning*, *figurlig användning*). Avdelningarna II och III, huvuddelen av boken, behandlar *metafor* (företeelsen).

I avdelning II redovisas materialet, en omfattande forskningshistorik, metafordiskussionen (genom tiderna), lexemmetaforens avgränsning och författarens definition av begreppet: "Metafor innebär att en företeelse A (tenor) med ett medvetet brott mot den språkliga konventionen sägs vara företeelse B (vehikel). Det medvetna konventionsbrottet härrör från associationen mellan tenor och vehikel, vilket beror på funnen – eller uppfunnen – likhet dem emellan." Metafordefinitionen belyses och stöds med ett stort antal illustrerande, välvalda och elegant analyserade exempel hämtade ur litteraturen. I en exkurs behandlas fräscha metaforer, konventionella metaforer, sovande och döda metaforer. Även jämförelse (simile), som är nära besläktad med metaforen, och bilden behandlas i var sin exkurs. I avdelning III behandlas metaforen ur vissa aspekter, bl.a. analogi och mönsterbildning inom metaforiken med utförlig diskussion och ingående kritik av George Lakoffs och Mark Johnsons teori om "konceptuella metaforer". Sist i avdelning III behandlas metaforikens omfång i språket och metaforens ursprung. Boken är ett storverk. De talrika analyserade metaforexemplen är bara de en guldgruva i sig.

I Hans Jonsson språkvetenskapliga produktion ingår också ett 30-tal artiklar och uppsatser, särskilt rörande lexikografi, semantik och etymologi, den sista med titeln "Uppkomsten av betydelsen 'förstå' hos verbet *förstå* och andra indoeuropeiska verb" publicerad 2017.

Hans Jonsson har även medverkat som skribent och granskare av bokstäverna G, H, K, M i den reviderade upplaga av Hellquists etymologiska ordbok som är under utarbetande. Han anlidades också som medarbetare i Nationalencyklopedin (NE). Dels skrev han två längre, signerade artiklar ("Laryngalteorin" och "Svenska Akademiens ordbok"), dels bortemot 300 korta osignerade artiklar med kortfattad etymologi och förklaring av prefix, sammansättningsled samt främmande och bevingade ord och uttryck (t.ex. *ad acta*, *akva-*, *cyklo-*, *demi-*, *persona grata*, *varg i veum*, *vestigia terrent*, *välsk*).

På Klassiska institutionen lärde Hans känna sin blivande hustru Maj. De gifte sig 1954. Paret fick tre barn: Karin, Martin och Ragnar. 1969 flyttade Lundafamiljen till en gård i Hardeberga strax utanför Lund. Där hölls för den stora vänkretsen många minnesvärda middagsbjudningar och fester under årens lopp präglade av stor gästfrihet, gemyt och trivsam samvaro.

Till sin läggning var Hans anspråkslös, vänlig, positiv, trivsam och utrustad med en stor portion humor, omtyckt och uppskattad av alla som lärde känna honom. Han var mycket allmänbildad men också charmigt disträ. Han förlade ofta sina glasögon! Han älskade skog(sarbete) och

friluftsliv och var utrustad med en avundsvärd järnhälsa och praktfysik och stora kroppskrafter. Han höll sig i form långt upp i åren framför allt med långlöpning (särskilt i Skrylleskogen), längdskidåkning och i ungdomsåren dragkamp. Han hyste stor beundran för skidlegendarerna Assar Rönnlund och Martin Lundström, båda olympiska guldmedaljörer och båda från Västerbotten. I goda vänners lag brukade han med stor förtjusning berätta att han i pojkåren köpt en kanin av en av Assar Rönnlunds bröder!

Hans ingick också i den skara pensionerade ordboksredaktörer och andra nordister som under en lång följd av år brukade träffas på lunchrestaurangen Finn In om torsdagarna för att under trivsamt samkväm intaga dagens lunch och Hans favoritmåltid – ärtsoppa och pannkaka med sylt och vispgrädde –, en sammankomst, som Hans uppskattade högt.

Jag lärde känna Hans i början på 60-talet på de högre seminarierna i nordiska språk och är tacksam över förmånen att ha haft honom som äldre studiekamrat, som ordbokskollega, som chef, som träningskamrat på löp- och skidturer, men framför allt som en nära vän med värmande vänskap.

Hans Jonsson blev ledamot av Vetenskapssocieteten i Lund 1974, Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund 1980 och Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur 1986. Den sistnämnda akademien tilldelade honom 2011 ett pris ur Nils Ahnlunds prisfond ”för sitt framstående språkvetenskapliga författarskap som visar stor spännvidd i ämnesval och perspektiv”. Vid pensioneringen 1993 förärades han en festskrift med titeln *Ord och lexikon* skriven av dåvarande och tidigare medlemmar av ordboksredaktionen. 1988 erhöll han av regeringen professors namn.

Lars Svensson